

Ірина Мелешкіна
культуролог (м. Київ)

МАРК ЕПШТЕЙН. ПОВЕРНЕННЯ МАЙСТРА

Виставку під такою промовистою назвою – «Марк Епштейн. Повернення Майстра» – презентував напередодні Нового року Національний художній музей України. Представлена експозиція висвітлює великий і потужний творчий доробок Марка Епштейна (1899–1949) – видатного єврейського скульптора, графіка, живописця й театрального художника, його яскраву і непересічну особистість

Ідея створення виставки, що має об'єднати художню спадщину Епштейна, розпорошену по музеях і архівах Києва, була на часі вже доволі давно. На виставці «Культур-Ліга. Художній авангард 1910–1920-х років», створеній у Національному художньому музеї три роки тому, навіть небагаточисленні графічні роботи Марка Епштейна привертали увагу глядача яскравою образністю та рівнем технічної досконалості. При цьому особистість художника, його життєвий і творчий шлях залишалися практично невідомими. І ось саме маючи на меті заповнити цю прогалину, Центр досліджень історії та культури східноєвропейського єврейства Національного університету «Києво-Могилянська академія» спільно з Національним художнім музеєм України і Музеєм театрального, музичного та кіномистецтва України замислив представити мистецький доробок Марка Епштейна в усій повноті – графіка, у тому числі театральна і книжкова, живопис та скульптура.

Хоча саме скульптура була основною спеціальністю та найсильнішим захопленням Майстра протягом усього його життя, на присвяченій йому виставці глядач не побачить жодної з його скульптурних робіт – на превеликий жаль, вони просто не збереглися. За жорсткою логікою вітчизняної новітньої історії, про долю митця, якого від доби сьогоденної відокремлює трохи більше ніж півсторіччя, ми можемо скласти лише приблизне уявлення, а з його творчістю познайомитися доволі фрагментарно. На виставці представлена серія з десяти чорно-білих світлин із фондів Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва

України, що закарбували лише нечисленні пластичні роботи Марка Епштейна, маленьку часточку його значного та різноманітного доробку в царині скульптури. Експоновані фото дають можливість простежити розвиток його роботи над формою: від уявлення про фігуру як сукупність первісних об'ємів – скульптура «Відпочинок», через захоплення конструктивізмом, абстрактно-формальні пошуки, трактовку людської фігури як комбінацію абстрактних об'ємів – «Робітниця», «Дама в капелюшку», до справжніх шедеврів синтетично-монументального мистецтва – роботи «Мати з дитиною», «Чоловік з люлькою». У них Епштейн підсумовує увесь попередній досвід, створюючи лаконічну монументальну форму, в якій органічно поєднано реалістичне трактування натури з елементами архаїки і кубізму. Звісно, представлені світлина не спроможні відтворити масштаб творчості Епштейна-скульптора, але вони дають певне уявлення про пошуки Майстра у царині пластичної форми.

Найбільш ґрунтовно на виставці «Марк Епштейн. Повернення Майстра» представлені графічні роботи художника. Епштейн-графік презентований добіркою близько 60-ти графічних аркушів з колекції Національного художнього музею України. Взагалі, Національний художній музей зберігає переважну більшість відомих на сьогодні творів Марка Епштейна. Це зумовлено насамперед тим, що по смерті митця його сестра Августа передала його творчу спадщину до Державного музею українського образотворчого мистецтва – таку назву мав музей у ті роки. Колекція дає змогу представити основні етапи творчості художника.

Так, графіка Епштейна початку 1920-х років вирізняється кубістичною розробкою форми. В композиціях «Родина», «Кравець», «Двоє», «Віолончеліст» художник прагне передати багатовимірність людської фігури і водночас зберегти її цілісність. У середині 1920-х Марк Епштейн послідовно розробляє єврейську тематику, увічнюючи типові образи містечкових євреїв-ремісників, фіксуючи поволі зникаючий світ штетлу. Роботи цього періоду – «Швець», «Теслі», «Столяр» – демонструють синтез умовної геометризації форм і реалістичної манери зображення персонажів.

Зовсім інша грань таланту художника розкрилася наприкінці 1920-х років, коли він створив серію з понад 100 станкових композицій на тему життя єврейських переселенців-колоністів. Представлені на виставці роботи з циклу «В єврейських колоніях Криму» – «Повернення з поля», «Жінка, що годує козу», «Рибалка», «Дівчата, що танцюють» – вражають глядача своєю вітальністю, первісною архаїчною красою. В графічних

роботах Марка Епштейна цього періоду є дуже відчутним вплив світосприйняття художника-скульптора, що виражений у пластичному трактуванні персонажів (особливо жіночих), наділенні їх гіперболізованою тілесністю, «ваговитою плоттю».

Протягом 1920-х років діяльність Марка Епштейна була тісно пов'язана з Культур-Лігою, зокрема з її художньою та театральною секціями. Культур-Ліга, найвпливовіша з єврейських культурних організацій України, ставила собі за мету розвиток ідишитської культури – музики, малярства, театру та літератури мовою ідиш. Митці Культур-Ліги активно працюють над створенням та розвитком нового єврейського мистецтва. Саме до цього періоду належать театральні роботи художника, представлені на виставці.

Театральна графіка – ескізи костюмів та нечисленні ескізи оформлення вистав – в експозиції виділені в окремий тематичний розділ, що налічує близько 35 робіт. Відомо, що Марк Епштейн працював над оформленням вистав у єврейських театрах Києва, Харкова, Чернігова, Одеси. Співпрацюючи з новоствореним Київським ГОСЕТом, Епштейн оформляв найперші вистави театру – «Дер Ойцер» («Скарб») за Шолом-Алейхемом та «Луфтшлессер» («Повітряні замки») Н.Фіделя в сезон 1928–29 рр. З багатого сценографічного доробку митця збереглися лише дві добірки театральних ескізів – це ескізи костюмів та декорацій до вистави 1928-го року «Ристократн» («Аристократи») за Шолом-Алейхемом у Харківському ГОСЕТі з колекції Музею театального, музичного та кіномистецтва України та ескізи костюмів до вистави 1924-го року «Цвей Кунілемлех» («Два телепні») за А.Гольдфаденом з колекції Національного художнього музею України. Обидві вистави створені на національному матеріалі, тому в ескізах костюмів яскрава театральність органічно сполучається з містечковим колоритом. Ескізи костюмів – Калмен-шадхен (Калмен-сват), студент Макс, доктор Лакріц – є справжніми портретами сценічних персонажів, що створюють галерею образів мешканців штетла.

Театральні роботи Марка Епштейна, як і його пластичний доробок, зазнали, очевидно, найбільших втрат. Коли наприкінці 1940-х років діяльність ГОСЕТів по всьому Радянському Союзу була припинена, то всі свідчення про таке явище, як єврейський театр, мали бути вилучені з державних музеїв та знищені. Театральна графіка Епштейна, збережена зусиллями родини художника та співробітників Театального музею, розкриває сьгоднішньому глядачеві нові грані таланту митця.

Хоча зазвичай скульптори нечасто звертаються до живопису, у доробку Марка Епштейна є немало живописних робіт. На виставці представлені

дев'ять робіт, портрети та пейзажі переважно останнього періоду творчості художника – кінець 1930-х–1940-ті рр., створені в Москві та в евакуації в Киргизії. З-поміж інших живописних робіт вирізняються два автопортрети Марка Епштейна.

Загалом, у своїх кращих роботах Марк Епштейн постає як майстер, спроможний на глибокі та змістовні образи. Виставка «Марк Епштейн. Повернення Майстра» повертає глядачеві яскравий і потужний доробок видатного єврейського митця, доля якого тісно пов'язана з Україною, який зміг вписати національне мистецтво до загальносвітового контексту.